

ДЕМОКРАТИЧЕСКОЕ ПРАВОСОЗНАНИЕ: КОММУНИКАТИВНО-ДИСКУРСИВНЫЙ ПОДХОД

Гетьман А. П., Данильян О. Г.

Посвящено выявлению в структуре правосознания специфических констант, характеризующих его как демократическое, на основе коммуникативно-дискурсивного взгляда на правовую реальность и базовых допущений, на которых основано понимание демократии в рамках теории дискурса. В качестве таких констант рассматриваются: открытость, способность к рациональной аргументации, заинтересованность в разрешении конфликтов дискурсивным путем, детерминация будущим и осознание ответственности за собственное место в практическом дискурсе.

Ключевые слова: демократическое правосознание, интерсубъективность, коммуникация, дискурс, делиберативность, этика ответственности.

DEMOCRATIC LEGAL AWARENESS: COMMUNICATIVE-DISCURSIVE APPROACH

Getman A. P., Danilian O. G.

The article is devoted to the detection of specific characteristics of the legal awareness defined it as democratic within the communicative-discursive approach to the comprehension of legal reality and the understanding of democracy based on the theory of discourse. These characteristics are openness, the capacity of rational argumentation, the interest in the settlement of conflicts in discursive way, determination by future and awareness of the responsibility.

Keywords: democratic legal awareness, intersubjectivity, communication, discourse, deliberativeness, ethics of responsibility.

УДК 1:316.4

О. П. Дзьобань, доктор філософських наук, професор;
С. М. Романюк, кандидат філософських наук, доцент

ІНФОРМАЦІЙНІ ДЕТЕРМІНАНТИ СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Показано, що різке збільшення кількості циркулюючої інформації в перехідному суспільстві не забезпечене відповідними інформаційними структурами її селекції, відбору і застосування, призводить до ситуації, коли переважають безсистемні інформаційні зв'язки і комунікації, недостатньо ефективні інформаційні взаємодії і розпадається єдине інформаційне поле, яке об'єднує людей.

Ключові слова: суспільство, трансформації, інформація, інформаційні процеси, соціальні комунікації.

Актуальність проблеми. Як свідчить історична практика, тривалі періоди відносної стабільності суспільного розвитку і порядку завжди змінювалися перехідними епохами нестабільності та хаосу. Ці епохи, як правило, знаменують про майбутні глибокі зміни і перетворення у суспільстві. Нелінійний стохастичний характер не дозволяє наперед передбачити, у якому напрямку відбуватимуться суспільні зміни: відобразити тенденцію руху до суспільств все більшої величини і складності, все більш високих і численних рівнів організації, більшого динамізму і тіснішої взаємодії з навколишнім середовищем або орієнтацію на спрощення системи, уніфікацію її елементів, мінімізацію зв'язків усіх рівнів і неминучий розпад системи.

Аналіз останніх джерел і публікацій свідчить про те, що проблема соціокультурних трансформацій характеризується достатньо широким колом наукових доробок стосовно сутності, змісту, характеру трансформацій. Разом з тим інформаційні аспекти даної проблеми до сьогодні залишаються ще недостатньо дослідженими. Інформаційну проблематику вивчають переважно представники технічних наук, рідше – політичних та соціологічних. Філософський же вимір інформації та інформаційних комунікацій, особливо стосовно соціокультурних трансформацій, у сучасних наукових доробках зустрічається досить рідко. Тому *метою* статті є філософський аналіз власне інформаційних детермінант сучасних трансформаційних процесів¹.

Виклад основного матеріалу. Суспільство, що переживає стан нестабільності у всіх сферах, розв'язує проблеми зміни самого типу соціальної системи, у рамках цієї статті називатимемо перехідним. Перехідне суспільство характеризується перш за все процесами переструктурування. Ці процеси торкаються сфер економіки, політики, соціальної комунікації, відносин, системи норм і цінностей, але для нас найбільш важливими є зміни інформаційних процесів, механізмів їх функціонування.

Чим викликані процеси переконструювання у суспільстві, що лежить у їх основі? Ці й подібні питання традиційно виникають у найбільш складні і кризові періоди розвитку суспільства. Ймовірно, можна вести мову про сукупність різних причин, що призводять суспільство до кризи, але їх основний сенс полягає у тому, що вони виявляються способом руху соціальної системи від її колишнього стану, через дезінтеграцію і конфлікт, до нового стану.

Основна межа нестабільного або хаотичного суспільства – його надчутливість до будь-якої флуктуації, кожної нової ідеї, нового образу думок та дії. Фактично це означає утворення простору для індивідуальної творчості і, якщо говорити в масштабі суспільства в цілому, розширення вільного інформаційного простору.

¹ Тема цієї статті безпосередньо пов'язана з філософськими дослідженнями в межах комплексної цільової програми НДР «Філософські та філософсько-правові проблеми духовного життя суспільства та формування правової культури особистості», яку здійснює кафедра філософії Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого».

У процесі руху суспільства до нового стану конкурують дві протилежні тенденції: стійкість наявності у цій системі зв'язків і нестійкість флуктуацій, що як упроваджуються ззовні, так і руйнують систему зсередини. Коли нові співвідношення, внесені флуктуацією, починають протистояти колишнім способам функціонування системи, остання наполегливо захищається. Якщо система є достатньо стійкою, то вона може погасити вплив новацій; якщо ж флуктуації здійснюють переважний вплив, підтримані зовнішнім середовищем, або швидко поширюються, охоплюючи всю систему, то змінюється вся система – вона переходить на новий режим функціонування [1–2].

Е. Ласло відмічає, що самі нестабільності можуть бути різні за походженням. Найбільш вірогідними є три причини їх виникнення: недостатня асиміляція або погане застосування технологічних інновацій (такого роду нестабільності Е. Ласло визначає як «Т-біфуркації»); політичні конфлікти, що створюють «С-біфуркації»; крах локального соціально економічного порядку під впливом криз, які інтенсифікуються, що породжують «Е-біфуркації» [3, с. 16]. У перехідному суспільстві присутні всі види зазначених біфуркацій у різних поєднаннях із переважанням якої-небудь у різний час. У більшості випадків стабільність суспільств у післявоєнні роки порушується комбінацією Т- і Е-біфуркацій. Вони є результатом того, що соціально-політичні системи, які розвиваються, стають відкритими під раптовим впливом глобальних потоків інформації, технологій, торгівлі і глобальних людських потоків.

Перехід до відкритості політично ізольованих або напівізольованих систем призводить до їх включення в різноманітні і численні зв'язки із зовнішнім для них середовищем. Існуюча в закритих суспільствах інформаційна недостатність при швидкому знищенні перешкод та інформаційних фільтрів викликає ефект нееквівалентного інформаційного обміну, і в перехідне суспільство спрямовуються лавиноподібні потоки інформації. Менш розвинені країни здебільшого сприймають чужу інформацію, ніж пропонують свою на ринок соціокультурного обміну. Але наявні структури суспільства, зокрема соціальні й інформаційні, не пристосовані ні до такого обсягу інформації, ні до якісного змісту нових інформаційних потоків, і виявляються не в змозі впоратися з переробленням, засвоєнням і використанням інформації, що надходить.

Система соціальної комунікації в закритому суспільстві є такою, що найефективніше нові інформаційні потоки можуть бути використані елітарною групою людей, які складають незначну частину суспільства. Це або ті соціальні групи, які завдяки своєму становищу мають можливість швидко «модернізуватися» (наприклад, перейшовши з партійно-владних структур в комерційні), або найбільш соціально активні і рухомі люди, що діють на свій страх і ризик в обстановці відсутності чітких законодавчих норм і переоцінювання норм моралі. Велика частина суспільства продовжує жити в колишніх або гірших умовах, випробовуючи все більш сильне розчарування.

Соціально-економічна поляризація суспільства, доповнена процесами активізації частини населення, сприяє розмиванню структури суспільства, існуючої системи комунікації. В той же час послаблюється тотальний контроль з боку держави за соціальними й інформаційними процесами, інформаційна політика держави перестає відігравати визначальну роль, хоча засоби масової інформації, технічні засоби з трансляції та поширення інформації значною мірою залишаються в руках суб'єкта, що управляє. Але, оскільки механізм самодобудовування структур у рамках самоорганізації ще не склався, інформаційні процеси набувають стихійного, багато в чому не передбаченого характеру.

Стан перехідності позначається на процесах руйнування синхронних і діахронних інформаційних структур. Руйнування синхронних зв'язків призводить до заповнення інформаційного поля інформаційними шумами, або інформацією, яка не відповідає потребам, не резонується з можливостями більшості індивідів до її засвоєння і використання.

Труднощі впорядкування різнорідних інформаційних потоків, які спостерігаються на «вході» соціальної системи, багато в чому викликані диспропорціями у співвідношенні загальної соціокультурної і спеціальної технологічно прикладної інформації, що впливає на зміну цілей і цінностей суспільства, стандартів і способу життя, значно випереджає інформацію, орієнтовану на зміну технологічних засобів. У результаті в суспільстві формуються достатньо високі життєві стандарти, запозичені в суспільствах з вищим рівнем розвитку, але у більшості соціальних груп і індивідів відсутні можливості їх досягнення.

Унаслідок збільшення кількості циркулюючої інформації комунікативний обмін стає інтенсивнішим, але разом з тим є малоефективним через неадаптованість інформаційних блоків, деформації колишніх інформаційних структур сприйняття та перероблення інформації і відсутність нових. Інформація, що одержується у процесі інформаційних взаємодій, часто виявляється неадаптованою до ситуації, інтересів конкретних соціальних груп. Така неадаптована інформація не може бути включена в програми соціальної діяльності, механізми зворотного зв'язку. Реально вона слугує засобом маніпулювання суспільною свідомістю.

Інтенсивні потоки інформації, що проходять через деформовані інформаційні структури, приводять до психологічної напруженості, саме інформаційне середовище стає джерелом стресів. Унаслідок цього індивід починає віддавати перевагу такій інформації, яка не вимагає інтенсивної інтелектуальної роботи. Проте інформація, яка не вимагає зусиль для її засвоєння, сприймається пасивно, а це послаблює зворотний зв'язок. У цій ситуації суб'єкт, який управляє, спрямовує дії соціальних груп і індивідів через систему настанов, що дозволяє здійснювати маніпулювання не прямо, а опосередковано, створюючи ілюзію свободи поведінки і вибору.

Тривала інформаційна закритість, що передує перехідному періоду, сприяє формуванню певної ментальної настанови в суспільстві, що виражається в надкритичному ставленні до внутрішньої інформації, яка відображає минуле, і некритичному – до інформації, що надходить ззовні [4–6]. Це є своєрідною реакцією соціуму на циркуляцію в період закритості великої кількості інфологем у внутрішніх інформаційних потоках.

Найяскравіше ці настанови відображаються в інформаційних пристрастях такої соціально-демографічної групи, як молодь. Вік 22–24 роки відповідає максимальній потребі у загальній інформації [7, с. 248], коли комунікативні процеси відбуваються стрімко, інтенсивніше вбирається різноманітна інформація, не придатна для прикладного, спеціалізованого застосування, відбувається загальне інформаційне накопичення, орієнтоване на неспеціалізоване духовне виробництво. Саме такій загальній інформації, що надходить у суспільство у великій кількості із зовнішнього середовища, віддає перевагу молодь як соціальна група. У цьому, без сумніву, є істотні позитивні моменти – молодь перебуває під впливом референтних груп найбільш розвинених країн світу.

Але, з другого боку, коли цьому передує тривала ізоляція від зовнішнього впливу, а інформаційна дія здійснюється переважно на основі певних традицій та ідеологічної демагогії, крах «залізної завіси» спричиняє різкий розпад традиційних зв'язків. З точки зору інформаційних процесів це означає порушення діахронних структур. У суспільстві рветься зв'язок поколінь, загострюється конфлікт між молоддю і старшим поколінням, якому складніше адаптуватися до нової інформаційної ситуації, кардинально змінити настанови, що склалися, і систему цінностей.

Взагалі можна вести мову про різну активність соціальних груп в інформаційних взаємодіях (комунікаціях), і молодь є найбільш сприйнятливою до таких блоків інформації: загальної соціокультурної, неадаптованої та нової, зокрема наукової. Але через меншу включеність в управлінські структури вона менше володіє спеціальною інформацією соціально-технологічного типу. У процесі соціалізації відбувається оволодіння саме спеціалізованою інформацією, тобто перехід до суб'єктного засвоєння інформації, що дає можливість брати участь в інформаційному діалозі, взаємодії, комунікації. Це і є процесом глибокого включення у систему соціальної комунікації.

Якщо період соціалізації, як відзначається в літературі, є періодом прискороного засвоєння елементів суспільного середовища шляхом підвищення швидкості прирощення інформації і розширення її різноманітності [7, с. 252], то можна вважати, що перехідне суспільство – це суспільство, яке переживає період соціалізації.

Початок дорослості, тобто становлення відкритого суспільства, знаменується відносною інформаційною стабілізацією. При цьому інтенсивність споживання інформації залишається достатньо високою, але скорочується її різноманітність. Формування нових інформаційно-комунікаційних структур дозволяє

індивіду більше орієнтуватися на переважне споживання інформації, необхідне для спеціалізованої професійної, суспільної діяльності [8–10]. Проте слід ураховувати, що формування нових інформаційних структур неможливо досягти шляхом їх штучного впровадження, це тільки підсилює стохастичний характер інформаційно-комунікаційних процесів перехідного періоду [11; 12].

Висновки. Різке збільшення кількості циркулюючої інформації в перехідному суспільстві, не забезпечене відповідними інформаційними структурами її селекції, відбору та застосування, призводить до ситуації, коли переважають безсистемні інформаційні зв'язки і комунікації, недостатньо ефективні інформаційні взаємодії і розпадається єдине інформаційне поле, яке об'єднує людей. Незважаючи на велику кількість інформації, індивід виявляється зануреним у потік розрізнених, у принципі ніяк ієрархічно не врегульованих повідомлень: він знає потрохи про все у світі, але структура його мислення є край обмеженою. Відсутність упорядкованого об'єднуючого інформаційного поля у свою чергу сприяє розриву існуючої системи соціальних комунікацій і відносин. Подібна структурна «розірвана», відсутність цілісності має негативні соціально-психологічні наслідки, викликаючи у людей відчуття невпевненості, нестійкості суспільства і свого становища в ньому.

Прагнення змінити ситуацію до кращого шляхом прискореної модернізації, як правило, приречене на невдачу. Відтворення традиційних структур або створення абсолютно нових за готовими запозиченими зразками – дві крайнощі, що часто є сусідами в перехідний період і призводять до зворотного ефекту: у результаті того, що амплітуда коливань досягає деякого порогового значення, суб'єкт блокує потік інформації, не в змозі її сприймати, переробляти та застосовувати.

ЛІТЕРАТУРА

1. Детермінізм: системы, развитие. – Минск : Наука и техника, 1985. – 261 с.
2. Дзьобань, О. П. Загальна характеристика суспільства як системи: системний і синергетичний аспекти / О. П. Дзьобань, В. М. Грубов // Вісн. Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Сер. Філософія, філософія права, політологія, соціологія / редкол.: А. П. Гетьман та ін. – Х. : Право, 2011. – Вип. 10. – С. 69–77.
3. Ласло, Э. Век бифуркации. Постигание изменяющегося мира / Э. Ласло // Путь. – 1995. – № 7. – С. 3–129.
4. Горовий, В. Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс / В. Горовий ; наук. ред. Л. А. Дубровіна. – К. : НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, 2010. – 360 с.
5. Гриценко, О. В. Глобальні стратегії розвитку інформаційного суспільства: досвід для України / О. В. Гриценко // Стратегічні пріоритети. – 2010. – № 3 (16). – С. 120–125.
6. Інтеграція і різноманітність: нові тенденції політики України в сфері масової інформації та нових комунікативних послуг / Л. В. Губерський, Є. Є. Каменський, М. А. Ожеван та ін.: Інформаційна доповідь : Спецвидання до 7-ї Європ. мініс-

- терської конф. з питань політики у сфері засобів масової інформації. – К., 2005. – 120 с.
7. Ильин, В. В. Философия политики / В. В. Ильин, А. С. Панарин. – М. : Изд-во МГУ, 1994. – 283 с.
 8. Висоцька, О. Є. Комунікація як основа соціальних перетворень (у контексті становлення постмодерного суспільства) : монографія / О. Є. Висоцька. – Д. : Інновація, 2009. – 316 с.
 9. Корнієнко, В. О. Моделювання процесів у політико-комунікативному просторі : монографія / В. О. Корнієнко, С. Г. Денисюк, А. А. Шиян. – Вінниця : ВНТУ, 2009. – 206 с.
 10. Розумний, М. М. Кризові аспекти сучасних соціальних комунікацій / М. М. Розумний // Стратегічні пріоритети. – 2010. – № 4 (17). – С. 19–25.
 11. Дзьобань, О. П. Інформаційне насильство та безпека: світоглядно-правові аспекти : монографія / О. П. Дзьобань, В. Г. Пилипчук ; за заг. ред. проф. В. Г. Пилипчука. – Х. : Майдан, 2011. – 244 с.
 12. Дзьобань, О. П. Філософія інформаційних комунікацій : монографія / О. П. Дзьобань. – Х. : Майдан, 2012. – 224 с.

ИНФОРМАЦИОННЫЕ ДЕТЕРМИНАНТЫ СОВРЕМЕННЫХ ТРАНСФОРМАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ

Дзёбань А. П., Романюк С. Н.

Показано, что резкое увеличение количества циркулирующей информации в переходном обществе, не обеспеченное соответствующими информационными структурами ее селекции, отбора и применения, приводит к ситуации, когда преобладают бессистемные информационные связи и коммуникации, недостаточно эффективные информационные взаимодействия и распадается объединяющее людей единое информационное поле.

Ключевые слова: общество, трансформации, информация, информационные процессы, социальные коммуникации.

INFORMATIVE DETERMINATIONS OF MODERN TRANSFORMATIONS PROCESSES

Dzeban A. P., Romanyuk S. N.

It is shown that the sharp increase of circulatory information content in transitional society, not provided with the proper informative structures of its selection and application, results in a situation, when unsystematic informative copulas and communications prevail, it is not enough effective informative co-operations and the single informative field uniting people disintegrates.

Keywords: society, transformations, information, informative processes, social communications.

